

تبیین سیاست خارجی ترکیه در قبال منازعه حماس - رژیم صهیونیستی (در سال ۲۰۲۳)

کریمی فرد، حسین*

دانشیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

چکیده

شبه نظامیان حماس در ۷ اکتبر ۲۰۲۳ در پاسخ به بیش از هفت دهه اشغال‌گری و تحمل آسیب‌ها و دردهای فراوان به رژیم صهیونیستی حمله کردند. این رژیم در پاسخ، با زیرپا گذاشتن تمام قواعد حقوق بشر دوستانه و حمله به غیرنظامیان، مدارس و بیمارستان‌ها، چندین هزار زن و کودک را کشت و باعث آواره شدن غیرنظامیان شد. کشورهای مختلف از جمله ترکیه به منازعه حماس_ رژیم صهیونیستی واکنش نشان دادند. نگارنده در این مقاله درصدد بررسی سیاست خارجی این کشور در قبال این منازعه می‌باشد. بنابراین سؤال مقاله عبارتست از: ترکیه چه سیاستی در قبال منازعه حماس و رژیم صهیونیستی ۲۰۲۳ اتخاذ نمود؟ (مسئله) پژوهش حاضر با کاربرد عملگرایی و با روش کیفی از نوع توصیفی و تحلیلی انجام شده است. (روش) فرضیه مقاله عبارتست از: سیاست خارجی ترکیه در قبال منازعه حماس و رژیم صهیونیستی در سال ۲۰۲۳ بر رویکرد عملگرایی و کنش سیاسی منفعت‌جویانه مبتناء یافته است. بدین صورت از یک طرف خواهان تداوم روابط با رژیم صهیونیستی در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی است و از سوی دیگر با اتخاذ سیاست اعلانی و لفاظی‌های حمایت‌گرایانه از فلسطین درصدد کسب محبوبیت و رهبری جهان اسلام می‌باشد. لفاظی‌های اردوغان جهت دستیابی به آرزوهای هژمونیک در جهان اسلام، افزایش قدرت چانه‌زنی با غرب به خصوص آمریکا و استتار سیاست‌های عملی ترکیه از جمله مسائل اقتصادی، امنیتی و سیاسی با رژیم صهیونیستی می‌باشد. (یافته‌ها)

کلیدواژه‌ها: حماس، رژیم صهیونیستی، ترکیه، سیاست خارجی، اردوغان

دریافت: ۱۴۰۲-۱۰-۱۰

پذیرش: ۱۴۰۲-۱۱-۱۷

* نویسنده مسئول: hkarimifard@yahoo.com

صفحات مقاله: ۵۱-۷۱

بیان مساله

حمله غیرمنتظره و غافلگیرکننده حماس در ۷ اکتبر ۲۰۲۳ و واکنش نامتناسب رژیم صهیونیستی برای مبارزه با این گروه در غزه، تبدیل به بحران جدی در خاورمیانه شده است. در حمله حماس، افسانه ارتش و اطلاعات شکست ناپذیر رژیم صهیونیستی شکسته شد، تلاش‌های دولت آمریکا برای تنظیم مجدد نظم منطقه‌ای از طریق تسهیل عادی سازی اعراب و رژیم صهیونیستی مختل شد، کشورهای عربی نگران گسترش درگیری‌های منطقه‌ای و افزایش خشم عمومی علیه سیاست رژیم صهیونیستی در قبال سرزمین‌های اشغالی شدند و بسیاری از کشورها از حمایت بی چون و چرای ایالات متحده و اتحادیه اروپا از رژیم صهیونیستی سرخورده شدند.

شبه‌نظامیان حماس با شکستن موانع دفاعی رژیم صهیونیستی به اشغال چندین دهه فلسطین و رفتار تحقیرآمیز رژیم صهیونیستی واکنش نشان دادند. این یک حمله نمادین در پنجاهمین سالگرد جنگ یوم کیپور بود که رژیم صهیونیستی را با وجود تدابیر دفاعی پیشرفته غافلگیر کرد. این یک، شوک برای ملت و دولت رژیم صهیونیستی بود و احساس دیرینه آسیب ناپذیری آن را خدشه دار کرد. واکنش دولت نتانیاهو بی سابقه و بی رحمانه بود. نیروی هوایی رژیم صهیونیستی بمباران غزه را آغاز کرد و انبوهی از آوار بر جای گذاشت. این حملات به مثابه زمین لرزه‌ای ویرانگر مناطق شهری را لرزاند. بیش از یک میلیون غیرنظامی مجبور به ترک خانه‌های خود شدند و وضعیت به سرعت به یک بحران انسانی تبدیل شد.

ترکیه و رژیم صهیونیستی به عنوان دو کنشگر غیر عرب در منطقه، مدت‌هاست که شیفته یکدیگر بوده‌اند و در بیشتر روابط ۷۴ ساله، دوست یکدیگر محسوب شده‌اند. از سوی دیگر رابطه ترکیه و رژیم صهیونیستی از متغیر بحران فلسطین متأثر بوده است. ترکیه از یک سو در صدد حمایت از فلسطین بوده و از سوی دیگر در تلاش برای عادی سازی روابط خود با رژیم صهیونیستی در جهت نائل شدن به منافع ملی‌اش بوده است.

دولت ترکیه ۷ اکتبر و پیامدهای آن را مقطعی حساس برای خاورمیانه دانست. در ابتدای این بحران، دولت ترکیه تلفات غیرنظامیان را بدون نام بردن حماس محکوم کرد. سپس این کشور به طور فزاینده‌ای موضعی انتقادی در قبال سیاست رژیم صهیونیستی در قبال غزه اتخاذ کرد. رویکرد اردوغان به بحران غزه دارای سه مرحله بود. در ابتدا حمایت لفاظی و بشردوستانه در پیش گرفت در این مرحله آنکارا رویکرد محتاطانه‌ای در قبال جنگ در پیش گرفته است. سپس با اعزام هاکان فیدان وزیر امور خارجه برای یافتن زمینه مشترک با دیگر بازیگران منطقه اقدام نمود. و در مرحله سوم؛ اردوغان بعد از ۲۵ اکتبر از مرزهای سیاست لفاظی حزب عدالت و توسعه عبور کرد و رژیم صهیونیستی را سرزنش کرد و سطحی از

همدردی با حماس را ابراز کرد که در طول سه هفته اول جنگ نسبت به آن بی توجه بود. در این مرحله بود که اردوغان سازمان حماس را سازمانی آزادیبخش نامید.

این مقاله شامل چارچوب مفهومی عملگرایی، ادبیات پژوهشی، بررسی سیاست خارجی ترکیه در قبال رژیم صهیونیستی، تحلیل روابط ترکیه و فلسطین و مؤلفه‌های سیاست خارجی اردوغان در قبال بحران غزه و نتیجه‌گیری می‌باشد. سؤال این مقاله عبارتست از: ترکیه چه سیاستی در قبال منازعه حماس و رژیم صهیونیستی ۲۰۲۳ اتخاذ نمود؟ فرضیه این پژوهش که تلاش می‌شود با متدولوژی توصیفی و تحلیلی اثبات شود عبارتست از: سیاست خارجی ترکیه در قبال منازعه حماس و رژیم صهیونیستی در سال ۲۰۲۳ بر رویکرد عملگرایی و کنش سیاسی منفعت‌جویانه ابتناء یافته است. بدین صورت از یک طرف خواهان تداوم روابط با رژیم صهیونیستی در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی و امنیتی است و از سوی دیگر با اتخاذ سیاست اعلانی و لفاظی‌های حمایت‌گرایانه از فلسطین در صدد کسب محبوبیت و رهبری جهان اسلام می‌باشد.

چارچوب مفهومی پراگماتیسم

عملگرایی^۱ در طول قرن بیستم در روابط بین‌الملل به طور کلی و سیاست خارجی به طور خاص، تا حد زیادی نادیده گرفته شده است. هر چند پراگماتیسم به طور گسترده به عنوان یکی از معدود نظریه‌های اجتماعی «آمریکایی» تلقی می‌شود اما در پژوهش‌های روابط بین‌الملل نقش حاشیه‌ای داشته است.

پراگماتیسم آمریکایی به طور گسترده به عنوان اولین مشارکت اصلی در فلسفه غرب که از آمریکای شمالی سرچشمه می‌گیرد در نظر گرفته می‌شود. چارلز سندرز پیرس (۱۸۳۹-۱۹۱۴)، ویلیام جیمز (۱۸۴۲-۱۹۱۰)، جان دیویی (۱۸۵۹-۱۹۵۲)، و جورج هربرت مید (۱۸۶۳-۱۹۳۱) معمولاً به عنوان نویسندگان کلیدی نسخه کلاسیک آن ذکر می‌شوند و ریچارد رورتی (۱۹۳۱-۲۰۰۷) نیز به عنوان "نئوپراگماتیسم" شناخته می‌شود. در این مقاله پراگماتیسم را به عنوان نظریه‌ای درباره اندیشه و عمل انسانی تلقی می‌شود که از جدایی دوگانه و گمراه‌کننده بین نظریه‌های دانش که «معرفت‌شناسی» نیز نامیده می‌شود، و عمل فراتر می‌رود. برای عملگرایان، دانش عمل است و مبتنی بر تجربه است. آن‌ها همه مبانی دانش یا ادعاهای حقیقت را به جز عمل و تجربه رد می‌کنند. دانستن عمل است و کیفیت دانش در پیامدهای آن نهفته است. (Franke_ Hellmann, 2017:3) - دانش مفید دانشی است که بتواند مشکل را حل نماید. به عبارتی دانش باید مطلوبیت و سودمندی داشته باشد.

^۱ Pragmatism

پراگماتیسم روشی پیچیده از تفکر درباره دانش، هستی و امور اجتماعی_سیاسی است. چند گزاره کلیدی پراگماتیسم را می‌توان به شکل ذیل ذکر نمود: اولاً، عمل‌گرایان کلاسیک به این ایده اهمیت می‌دهند که تجربه در میانه چیزها شروع و پایان می‌یابد، نه از یک موقعیت اولیه (مثلاً وضعیت طبیعت جان لاک یا توماس هابز) یا خاتمه یافتن به یک پایان ثابت و نهایی. ثانیاً تجربه انسانی، صرفاً یک رویداد تماشاگر مانند موضوع درک (شناخت) ذات منحصر به فرد اشیاء نیست بلکه تجربه، مجموعه‌ای از تعاملات یا تعاملات فعال بین یک موجود زنده و محیط آن است. برای دیویی، این تعامل شامل سازگاری، انطباق و رشد انسان است. انسان‌ها با استفاده از ابزارهای مختلف (ابزارها، تکنیک‌ها، روش‌ها، رویکردها) شرایط محیط خود را - خواه از طریق بررسی مشکلات یا درگیر شدن در کنش سیاسی- دستکاری می‌کنند و به نوبه خود، نگرش‌ها و عادات خود را تغییر می‌دهند. سوم، پراگماتیست‌های کلاسیک تلاش می‌کنند بر دوآلیسم‌ها یا تضادهای مفهومی ریشه‌دار مثل دوگانه فرد و جامعه، ابزارها و اهداف و نظریه و عمل غلبه کنند. تلقی این دوگانگی‌ها به‌عنوان ویژگی‌های ثابت واقعیت می‌تواند مانع از جست‌وجوی مؤثر شود زیرا آنها به‌طور تصنعی محدوده‌ای را مشخص کنند که محققان نمی‌توانند احتمالات را فراتر از جایگزین‌های دوگانه تصور کنند. (Ralston, 2011)

پراگماتیسم در زمینه سیاست خارجی حاکی از بی‌ثباتی هنجاری است که تضمین می‌کند قوانین و اقدامات، سیالیت را در انگیزه‌ها و اجراهای اساسی خود حفظ می‌کنند. این نگران‌کننده است زیرا می‌تواند سخنان دوگانه، استانداردهای دوگانه، فریبکاری و دستکاری را به عنوان خط مقدم حمله به ارزش‌های اصلی انسانی ایجاد کند. «سیاست ما در قبال یک کشور معین بر اساس ملاحظات مختلفی از جمله نگرانی‌های امنیتی، مسائل اقتصادی، و الزامات حقوق بشر شکل می‌گیرد. دشوارترین وظیفه دولت ایجاد تعادل مناسب بین این الزامات است. بنابراین از مطالب فوق روشن می‌شود که هیچ ارزش انسانی خاصی که در پیگیری و اعمال سیاست خارجی ایالات متحده نقش اساسی داشته باشد وجود ندارد. (Ehimiyen, 2020: 4) به گفته هانس مورگنتا، «دولت حق ندارد اجازه دهد که نارضایتی اخلاقی در مورد نقض آزادی، مانع از اقدام سیاسی موفق شود». از دیدگاه این اندیشمند روابط بین الملل «احتیاط برترین فضیلت در سیاست است» (Morgenthau, 1973: p. 10)

ادبیات پژوهشی

در مورد سیاست خارجی ترکیه مقالات و کتب مختلف و متعددی نوشته شده است همچنین در مورد سیاست این کشور در قبال رژیم صهیونیستی پژوهش‌های مختلف صورت گرفته است اما در مورد «سیاست خارجی ترکیه در قبال منازعه حماس_ رژیم صهیونیستی ۲۰۲۳» به سبب جدید بودن موضوع به ندرت کتاب و مقالات نوشته شده است. در ذیل به

مهمترین مواردی که می‌توانند بیشترین قرابت‌ها را با موضوع حاضر داشته باشند اشاره می‌شود:

- دانفورث^۱ در مقاله «ایدئولوژی و عملگرایی در سیاست خارجی ترکیه: از آتاتورک تا حزب عدالت و توسعه»^۲ بر این نظر است که پراگماتیسم را می‌توان یکی از دال‌های شناور در گفتمان نوعثمانی‌گرایی حزب عدالت و توسعه دانست. رهبران ترکیه در تدوین رویکردهای خود در قبال اروپا و خاورمیانه به ندرت تحت تأثیر ایدئولوژی‌هایی قرار گرفته‌اند که سیاست داخلی آنها را تعیین می‌کنند. (Nicholas, Danforth, 2008:83)

- بزرگمهری (۱۳۹۹) در مقاله «روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی؛ همگرایی یا واگرایی (۲۰۰۰-۲۰۱۹)» معتقد است که با توجه به نظریه مجموعه امنیتی و با تاکید بر پایداری قرارداد نظامی بین دو بازیگر از سال ۱۹۹۶ تا کنون، می‌توان گفت که رابطه بین رژیم صهیونیستی و ترکیه بیشتر جنبه امنیتی دارد. از دیدگاه نویسنده ترکیه و رژیم صهیونیستی سیاست همکاری خود را ادامه داده اما گاهی هر دوطرف برای همسویی طرف مقابل به اهرم فشار و اجبار متوسل می‌شوند. تفاوت این مقاله با متن حاضر در مقطع زمانی، چارچوب نظری و ماهیت موضوع می‌باشد.

- قیمی (۱۳۹۹) در مقاله «بررسی پیامدهای اقتصادی_ فرهنگی روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی بر منطقه خاورمیانه» معتقد است که رژیم صهیونیستی با هدف توسعه و گسترش رشد اقتصادی در برابر کشورهای عربی، ایجاد هژمونی اقتصادی و تلاش برای صادرات گاز به اروپا، منزوی ساختن ایران در منطقه، اقدام به گسترش روابط با ترکیه نمود. از سویی دیگر، رژیم صهیونیستی تلاش نمود تا از طریق رابطه با ترکیه، شوک ناشی از تغییرات فرهنگی را در منطقه خاورمیانه کاهش دهد. این مقاله نیز از حیث موضوع مطالعه و چارچوب نظری با متن حاضر تفاوت دارد. با توجه به مطالب فوق در این متن تلاش می‌شود با تاکید بر سیاست خارجی ترکیه در قبال منازعه حماس رژیم صهیونیستی در سال ۲۰۲۳ با تاکید بر رویکرد پراگماتیسم مورد تحلیل و تبیین قرار گیرد.

- بزرگمهری (۲۰۲۰) در مقاله «سیاست خارجی ترکیه و مسئله فلسطین: دیدگاه ایران (۲۰۰۲-۲۰۲۰)» بر این نظر است که مقامات ترکیه سعی کرده‌اند به عنوان میانجی در مناقشه فلسطین و رژیم صهیونیستی نقش بازی کنند و از طریق ابتکارات مختلف سیاسی و اقتصادی از توافق صلح بین دو طرف حمایت کنند. با این حال، پس از جنگ غزه در سال ۲۰۰۸، موضع سیاست خارجی دولت ترکیه در قبال رژیم صهیونیستی، حداقل به طور رسمی، شروع به تغییر کرد. اما این تنش سیاسی تأثیر چندانی بر دیگر زمینه‌های فعلی همکاری بین

^۱ Danforth

^۲ - Ideology and pragmatism in turkish foreign policy: from atatürk to the AKP

آنکارا و تل آویو نداشت. مقطع زمانی و چارچوب نظری این مقاله تفاوت بارز با این متن می‌باشد.

- گونتیکو_ باربوسا (۲۰۲۰) در مقاله «پراگماتیسم اردوغان و حزب عدالت و توسعه در ترکیه: اسلام و نوعثمانی» معتقدند که گفتمان نوعثمانی گرایی به عنوان ابزار، پشتوانه‌ای برای تغییر شکل هویت ملی ترکیه و نفوذ بیشتر در خاورمیانه فراهم می‌آورد. چنین رویه‌ای نمایانگر یک هدف عملگرایانه برای جلب حمایت از طیف‌های مختلف سیاسی برای حفظ موقعیت خود در قدرت می‌باشد.

- اخوان کاظمی (۱۴۰۱) در مقاله «تحلیل مبانی پایدار روابط راهبردی ترکیه و رژیم اشغالگر قدس در منطقه جنوب غربی آسیا (۲۰۲۲ - ۲۰۰۲)»^۱ بر این نظر است که با وجود رابطه نسبتاً متعادل ترکیه و رژیم اشغالگر قدس در گذشته، اما با حاکمیت احزاب ایدئولوژیک محور با اعتقادات متضاد طرفین؛ یعنی حزب عدالت و توسعه در ترکیه و احزابی مانند لیکود در رژیم اشغالگر قدس، این رابطه برخلاف انتظارات، کماکان حفظ و حتی در مواقعی مستحکم‌تر شده است. تفاوت پژوهش حاضر با مقاله فوق در مقطع زمانی مورد بحث و تمرکز بر منازعه رژیم صهیونیستی_ حماس در سال ۲۰۲۳ می‌باشد.

روش‌شناسی

در این مقاله تلاش می‌شود با استفاده از روش تحلیلی و تبیینی به بررسی داده‌های جمع آوری شده از طریق فیش‌برداری و منابع اینترنتی در مورد سیاست خارجی ترکیه در قبال منازعه حماس_ رژیم صهیونیستی پردازد. روش تحلیل در این مقاله کیفی می‌باشد. مقطع زمانی مدنظر نیز ۲۰۲۳ می‌باشد.

سیاست خارجی ترکیه در قبال رژیم صهیونیستی

ترکیه و رژیم صهیونیستی کنشگرانی هستند که دارای روابط و پیشینه تاریخی سیاسی و دیپلماتیک هستند. یهودیان در دوران امپراطوری عثمانی از امنیت و امتیازاتی برخوردار بودند. زمانی که یهودیان موفق به اشغال سرزمین فلسطین و تشکیل دولت رژیم صهیونیستی شدند، به عنوان یک بازیگر پیرامونی که در محاصره کشورهای عربی با اکثریت مسلمان قرار گرفتند متوجه شدند باید با کشورهای غیر از اعراب رابطه دیپلماتیک برقرار کنند بنابراین ترکیه را به عنوان متحد سیاسی انتخاب کردند. زیرا با نیازهای سیاسی، امنیتی و اقتصادی آنها مطابقت داشت. (Salsabila, 2022:152) از سوی دیگر ترکیه درصدد تاثیرگذاری بر

¹ Turkish Foreign Policy and Palestinian Issue: an Iranian Perspective (۲۰۰۲-۲۰۲۰)

سیاستگذاری خارجی امریکا در خاورمیانه از طریق لابی آپیک می‌باشد. «لابی صهیونیستی که در ایالات متحده امریکا وجود دارد از تمام لابی‌های قومیتی این کشور قوی‌تر است هر هنگام که این لابی به نفع ما عمل کرده است، منافع ترکیه در ایالات متحده کاملاً در برابر بدخواهانش حفظ شده است. (حمیدی_قاسمی، ۱۳۹۴: ۶۵)

ترکیه اولین کشور مسلمانی بود که در سال ۱۹۴۹ رژیم صهیونیستی را به رسمیت شناخت. با وجود روابط نزدیک اقتصادی، دیپلماتیک و دفاعی آن با رژیم صهیونیستی، لحظات تقابلی قبل از به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه وجود داشت. به عنوان مثال، بولنت اجویت، نخست وزیر ترکیه در سال ۲۰۰۲ رژیم صهیونیستی را به «به رسمیت نشناختن قطعنامه‌های سازمان ملل» و «ارتکاب نسل کشی» متهم کرد و ایالات متحده را به دلیل انفعال خود در خطر «رادیکالیسم اسلامی» و «تقابل شرق و غرب» سرزنش کرد. در طول دهه‌های آغازین جنگ سرد، علیرغم روابط اغلب پرتنش با جهان عرب، رابطه ترکیه و رژیم صهیونیستی در خاورمیانه، نه تنها از نظر سیاسی، بلکه از نظر اقتصادی و نظامی حفظ شد. اما این پیوند پس از جنگ شش روزه، با حمایت آنکارا از قطعنامه ۲۴۲ و پذیرش دفتر ساف در قلمرو خود در سال ۱۹۷۹، شروع به زوال کرد. پیروزی حزب عدالت و توسعه در انتخابات زودهنگام سال ۲۰۰۲، باعث شد که این صف بندی برای چندین سال دیگر حفظ شود. (Marcou, 2023)

حزب عدالت و توسعه تنها چند ماه پس از تشدید انتقاد اجویت از رژیم صهیونیستی به قدرت رسید. حزب عدالت و توسعه محصول جنبش ناسیونالیست اسلام‌گرای ترکیه است که با شور و اشتیاق، فلسطین را به عنوان پرونده‌ای مهم در سیاست خارجی ترکیه می‌دید. اردوغان برای ترکیه در مساله فلسطین در سه «نقش» کنشگری نمود:

- مروج دموکراسی: حماس بیشترین کرسی‌ها را در انتخابات پارلمانی فلسطین در سال ۲۰۰۶ به دست آورد که گروه چهارجانبه خاورمیانه آن را "آزاد، عادلانه و امن" می‌دانست. در حالی که ایالات متحده و اتحادیه اروپا به رسمیت شناختن پیروزی حماس را مشروط به «کنار گذاشتن خشونت و ترور، پذیرش حق وجود رژیم صهیونیستی و خلع سلاح حماس» می‌دانستند، آنکارا این لحظه را یک فرصت برای معرفی خود به عنوان مروج دموکراسی در جهان اسلام می‌دانست.

- بازیگر صلح ساز و میانجی: یکی از ستون‌های اصلی سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه، تلاش برای ایفای نقش کنشگر «صلح طلب در پیرامون نظام بین الملل» می‌باشد. در همین چارچوب بود که ترکیه تلاش کرد در طول جنگ غزه بین دسامبر ۲۰۰۸ و ژانویه ۲۰۰۹ " ادعای میانجی‌گری داشته باشد، هرچند نتیجه مشخصی نداشت.

- حامی حقوق فلسطینیان: حفاظت از حقوق فلسطین برای حزب عدالت و توسعه بخشی از تلاش آن برای دفاع از منافع مسلمانان در سراسر جهان می‌باشد اردوغان این لفاظی

را ترویج کرده است که رهایی مسلمانان از سلطه فرهنگی و سیاسی غرب به لطف او آغاز شده و می‌تواند به جاهای دیگر گسترش یابد. او در سال ۲۰۲۰، پس از تبدیل ایا صوفیه به مسجد، آن را به عنوان "منادی آزادی مسجد الاقصی" توصیف کرد. (Adar, 2023)

روابط سیاسی و اقتصادی ترکیه با دولت فلسطین

ترکیه دارای تاریخ مشترک چند قرنی با مردم فلسطین است و پیوندهای فرهنگی و اجتماعی نزدیکی با آنها دارد. ترکیه در سال ۱۹۷۵ با سازمان آزادیبخش فلسطین (ساف) روابط رسمی برقرار کرد و یکی از اولین کشورهای بود که دولت فلسطین را که در ۱۵ نوامبر ۱۹۸۸ در تبعید تأسیس شده بود به رسمیت شناخت. (Cafiero, 2023)

علاوه بر این «ترکیه روابط خود را با تشکیلات خودگردان فلسطین که در سال ۱۹۹۶ در چارچوب توافقنامه‌های اسلو-۱ (۱۹۹۳) و اسلو-۲ (۱۹۹۵) تأسیس شد، تحکیم بخشید. همچنین ترکیه از تلاش‌های کشور فلسطین برای به رسمیت شناخته شدن به عنوان یک کشور در مجامع بین‌المللی حمایت کرد. در این زمینه، ترکیه در سال ۲۰۱۱ از تلاش دولت فلسطین برای عضویت در یونسکو حمایت کرد. همچنین از ارتقاء وضعیت فلسطین به "کشور ناظر" در سازمان ملل در ۲۹ نوامبر ۲۰۱۲ حمایت نمود.» (Almuedo, 2011)

مجموع کمک‌هایی که از سال ۱۹۹۵ به طور مستقیم از دولت به دولت یا به طور غیرمستقیم از طریق سازمان‌های بین‌المللی به فلسطین ارائه شده است، بیش از ۳۰۰ میلیون دلار آمریکا است. این رقم شامل کمک‌های ترکیه به صورت کالا یا پول نقد به فلسطین در طیف وسیعی از زمینه‌ها از جمله توسعه، بهداشت، آموزش، امور مالی عمومی، نهادسازی، امنیت، گردشگری و همچنین کشاورزی است. در راستای نقش فزاینده ترکیه در فلسطین، آژانس بین‌المللی همکاری و توسعه ترکیه در ماه مه ۲۰۰۵ شعبه‌ای را در رام‌الله افتتاح کرد تا از هماهنگی موثرتر و کمک‌های توسعه ترکیه اطمینان حاصل کند. علاوه بر این ترکیه از طریق آژانس امداد و کار سازمان ملل متحد به آوارگان فلسطینی کمک می‌کند. (Marcou, 2023)

ترکیه معتقد است که روند صلح تنها در صورتی می‌تواند موفقیت‌آمیز باشد که با بعد اقتصادی تکمیل شود. در این راستا، زندگی روزمره فلسطینی‌ها باید بهبود یابد و زیرساخت‌های اجتماعی-اقتصادی پایدار برای یک کشور آینده فلسطین ایجاد شود. این یک مأموریت اخلاقی و بشردوستانه برای کل جامعه بین‌المللی است. در این چارچوب، ترکیه در دسامبر ۲۰۰۳ یک برنامه اقدام جامع اقتصادی و اجتماعی برای فلسطین اعلام کرد.

یکی دیگر از ابتکارات ترکیه، مجمع آنکارا (مجمع آنکارا برای همکاری اقتصادی بین فلسطین، رژیم صهیونیستی و ترکیه) است. این مجمع توسط رؤسای اتاق‌های بازرگانی

ترکیه، رژیم صهیونیستی و فلسطین افتتاح شد. اولین نشست مجمع آنکارا به میزبانی اتحادیه اتاق‌ها و بورس‌های کالای ترکیه در ۲۷ آوریل ۲۰۰۵ برگزار شد. از آنجایی که مجمع، اعتماد متقابل را در میان طرفین تقویت کرد، پروژه‌هایی را با هدف بازسازی/تأسیس صنایع آغاز کرد. اولین پروژه از این قبیل، بازسازی منطقه صنعتی در نوار غزه بود. ترکیه از تلاش‌های دولت فلسطین برای اصلاحات حمایت می‌کند. در این زمینه، کارشناسان ترک در روند اصلاح قانون اساسی و اداری شرکت کردند. علاوه بر این، وزارت امور خارجه ترکیه از سال ۲۰۰۴ برنامه آموزشی ویژه‌ای را ارائه داد که در چارچوب آن تعدادی از دیپلمات‌های جوان فلسطینی فرصت آموزش حرفه‌ای پیدا کردند. روابط تجاری و اقتصادی بین ترکیه و دولت فلسطین از زمان امضای توافقنامه تجارت آزاد در سال ۲۰۰۴ به طور پیوسته تقویت شده است. ترکیه از حل و فصل مناقشه رژیم صهیونیستی و فلسطین بر اساس قطعنامه‌های ۲۴۲، ۳۳۸، ۱۳۹۷ و ۱۵۱۵ شورای امنیت سازمان ملل، اصل زمین برای صلح، ابتکار صلح عربی و نقشه راه که دو کشور را تضمین می‌کند، حمایت می‌کند. ترکیه آشتی ملی را تشویق می‌کند و همچنین از جامعه بین‌المللی می‌خواهد که نگرش سازنده‌ای اتخاذ کند که به جای جدایی و انزوا بر توافق ملی متمرکز باشد. (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2023)

مؤلفه‌های سیاست عملگرایانه ترکیه در قبال بحران غزه ۲۰۲۳

حزب عدالت و توسعه تلاش می‌کند تا میان سیاست منطقه‌ای و رابطه با غرب تعادل برقرار نماید و با اتخاذ یک رویکرد عملگرایانه علاوه بر بسط نفوذ خود در منطقه در قالب هویت اسلامی، روابط خوبی را با کشورهای غربی برقرار سازد. (محمدی و جمال پور، ۱۳۹۹، ص. ۴۷) اعتقاد اردوغان به مشروعیت حماس به عنوان یک بازیگر فعال فلسطینی است که نتیجه طبیعی وابستگی ایدئولوژیک او به اخوان المسلمین است. از دیدگاه اردوغان حماس بخشی از روند سیاسی است و سیاست خارجی ترکیه را به سمت این ایده سوق داده است. حماس از زمان پیروزی در انتخابات فلسطین در سال ۲۰۰۶ در ترکیه حضور داشته و هیئت‌هایی را به آنجا اعزام کرده است. برای دولت، نبرد ایدئولوژیک مدتهاست که به نفع حماس حل شده است. در حالی که ترکیه با فتح و حماس سر و کار دارد و در مقطعی میزبان محمود عباس، رئیس تشکیلات خودگردان فلسطین و اسماعیل هنیه، رهبر حماس بوده است، تشکیلات خودگردان به عنوان یک نهاد ناکارآمد تلقی می‌کند. از این نظر، ترکیه موقعیت حماس را در جهان اسلام ارتقا داده و مشروعیت بخشیده است. (Aydıntaşbaş, 2023A)

الف: سیاست لفاظی محتاطانه و محافظه‌کارانه

این سیاست از ابتدای حمله حماس یعنی ۷ اکتبر تا حمله بیمارستان الاهلی اجرا شد. در ابتدا بحران «رجب طیب اردوغان، رئیس جمهور ترکیه به بحران غزه ۲۰۲۳ واکنش نشان داد. وی همه طرف‌ها را به خویشتن داری دعوت کرد و از آنها خواست از اقدامات عجولانه و تکانشی خودداری کنند. پس از آن، او آشکارا از حملات نظامی رژیم صهیونیستی به غزه انتقاد کرد و چشم‌اندازی برای راه‌حلی پایدار بیان کرد. اردوغان تاکید کرد که راه مناسب حل و فصل به تشکیل کشور فلسطین، پایبندی به مرزهای ۱۹۶۷ با پایتختی بیت المقدس شرقی و حفظ تمامیت ارضی می‌باشد». (Yeşiltaş, 2023)

پس از شروع درگیری، آنکارا سیاست محتاطانه در پیش گرفت و خواستار آتش بس فوری شد. رجب طیب اردوغان، رئیس جمهور ترکیه فعالانه به دنبال راه حل دیپلماتیک با استفاده از دیپلماسی تلفنی و اعزام هاکان فیدان وزیر امور خارجه به پایتخت‌های منطقه بود. پیام آنکارا واضح بود؛ بر راه‌حل دو کشوری تاکید کرد و جامعه بین‌المللی پس از آتش بس و تبادل گروگان‌ها بین طرفین، باید روی چارچوب سیاسی کار کند. موضع آنکارا منعکس کننده سیاست خارجی سنتی ترکیه در قبال مسئله فلسطین است که برای چندین دهه آن را حفظ کرده است. در این مرحله مقامات حزب عدالت و توسعه، با رئیس جمهور اردوغان، مراقب بودند که از حمله به رژیم صهیونیستی و نخست وزیر بنیامین نتانیاهو اجتناب کنند. رئیس جمهور اردوغان با نزدیک شدن ناوهای هواپیمابر به شرق مدیترانه، آشکارا حضور فزاینده ارتش آمریکا در منطقه را زیر سؤال برد و خواستار اجازه ارسال کمک‌های بشردوستانه از طریق مرز رفح شد.

فیدان، وزیر امور خارجه ترکیه، نیز مثل اردوغان سیاست اعلانی نسبت به بحران غزه در پیش گرفت. وی ۲۰ اکتبر گفت که جو بایدن، رئیس جمهور آمریکا تخریب غزه را نادیده گرفته است. او همچنین از زمان آغاز جنگ، چندین سفر پرمخاطب در منطقه انجام داده است و به دنبال همکاری برای درخواست آتش بس، آزادی گروگان‌ها و هماهنگی کمک‌های بشردوستانه بوده است. وی پس از نشست منطقه‌ای در تهران بیانیه مشترکی با همتایان روسی و ایرانی خود صادر کرد. وی همچنین در جلسات اتحادیه عرب و سازمان همکاری اسلامی درباره بحران که به ترتیب در عربستان سعودی و مصر برگزار شد، شرکت کرد. فیدان سفری دو روزه به قاهره داشت و با همتای خود سامح شکرى دیدار کرد. اندکی پس از آن، کمک‌های بشردوستانه ترکیه از طریق مصر به غزه رسید. فیدان همچنین با آنتونی بلینکن، وزیر امور خارجه ایالات متحده در مورد تلاش برای ارائه کمک‌های بشردوستانه به غزه و فشار برای کاهش تنش منطقه‌ای مشورت کرد. (Outzen, 2023)

ب: سیاست لفاظی شدید و فقدان سیاست اعمالی مؤثر

حمله رژیم صهیونیستی به بیمارستان الاهلی فلسطین نقطه عطفی در سیاست خارجی ترکیه در قبال بحران غزه تلقی می‌شود. سیاست ترکیه بعد از این حمله دچار تغییراتی شد. نگرش آنکارا به تدریج پس از حادثه بیمارستان الاهلی در ۱۷ اکتبر تغییر کرد. حمله راکتی

جان‌دها غیرنظامی را گرفت و درست مانند سایر کشورهای مسلمان، هزاران تظاهرکننده در خیابان‌ها تجمع کردند. در این مرحله اردوغان، از حماس حمایت کرده و انتقادات خود را از رفتار رژیم صهیونیستی مضاعف کرد. از دیدگاه او «حماس یک سازمان تروریستی نیست، یک گروه آزادیبخش است، «مجاهدین» که برای حفاظت از سرزمین و مردم خود نبردی را به راه انداخته‌اند. عاملان کشتار و ویرانی‌هایی که در غزه رخ می‌دهد، کسانی هستند که از رژیم صهیونیستی حمایت نامحدودی می‌کنند.» (Episkopos, 2023)

وقایع ۱۷ اکتبر احساسات عمومی را به عنوان واکنشی به تشدید بحران انسانی در نوار غزه برجسته کرد. با این حال، مقامات دولت ترکیه به دیپلماسی فعال برای جلوگیری از گسترش احتمالی درگیری با حفظ یک موضع بی طرف ادامه دادند. هاکان فیدان وزیر امور خارجه در اجلاس سران فلسطین در قاهره در ۲۱ اکتبر شرکت کرد و مکانیسم تضمین منطقه‌ای جدید را پیشنهاد کرد. این مکانیسم از روند صلح بر اساس راه حل دو کشوری مطابق با مرزهای ۱۹۶۷ پشتیبانی می‌کند.

اردوغان در این مرحله، رژیم صهیونیستی جنایت جنگی مرتکب شده است وی همچنین غرب را متهم کرد که عامل اصلی وضعیت کنونی غزه است. گفتمان جدید اردوغان منعکس کننده یک تغییر آشکار در موضع حزب عدالت و توسعه است. جای تعجب نیست که الی کوهن، وزیر امور خارجه رژیم صهیونیستی، با به اشتراک گذاشتن پستی از حساب X خود، گفت: «با توجه به اظهارات مقامات ترکیه، دستور بازگشت نمایندگان دیپلماتیک به آنجا را به منظور ارزیابی مجدد روابط با ترکیه صادر کرد.» (Ozertem, 2023)

حمله زمینی رژیم صهیونیستی به غزه و بحران انسانی، انتقاد ترکیه از دولت رژیم صهیونیستی را تشدید کرد. اردوغان نتانیاهاو را "قصاب غزه" خواند، رژیم صهیونیستی را "دولت تروریست" خواند و نتانیاهاو را به تحریک یهودستیزی در سراسر جهان متهم کرد. او رژیم صهیونیستی را متهم کرد که به جای یک کشور مانند یک باند عمل می‌کند اردوغان همچنین ابراز امیدواری کرد که کشورش به نوعی نقش ضامن را داشته باشد و این جنگ به جنگ مذهبی تبدیل نشود. (Isbasaran, 2023)

عده‌ای معتقدند که سیاست لفاظی اردوغان در راستای تحکیم موقعیت او می‌باشد. «اردوغان، که از زمان پیروزی سخت در انتخابات ریاست جمهوری ترکیه، موقعیت سیاسی متزلزلی داشته بنابراین تلاش می‌کند تا بتواند موضعی آشکارا به نفع حماس گرفته تا وضعیت خود را بهبود ببخشد.» (Episkopos, 2023)

اظهارات رئیس جمهور ترکیه بعید است که باعث ایجاد یک بحران جدید در منطقه شود. اما این اظهارات ممکن است اقدام در مورد خرید جنگنده F-16 ترکیه از آمریکا را به تعویق بیندازد. اینکه آشتی با رژیم صهیونیستی به عقب برگردد یا به طور کامل خنثی شود به

این بستگی دارد که اظهارات اردوغان بعد از حمله زمینی اسرائیل به غزه و حوادث بیمارستان الاهلی به روایت رسمی غالب آنکارا تبدیل شود.

ج: گزینه‌های دیپلماسی ترکیه در قبال بحران غزه

به نظر می‌رسد روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی را باید به قبل و بعد از عملیات طوفان الاقصی (۷ اکتبر ۲۰۲۳) تقسیم کرد. به عبارتی طوفان الاقصی نقطه عطفی در روابط آنها محسوب می‌شود. «چندین ملاحظات حیاتی باید در زمینه عادی سازی ترکیه-رژیم صهیونیستی در نظر گرفته شوند: اول، هر تلاشی در آینده برای عادی سازی ترکیه-رژیم صهیونیستی نیاز به ترسیم مسیر جدیدی بعد از عملیات ۷ اکتبر ۲۰۲۳ دارد. نزد دو بازیگر در طول تاریخ، انتظارات برای عادی سازی به طور قابل توجهی بالا بود. عواملی که به طور سنتی روند عادی سازی را هدایت می‌کردند، مانند منافع مرتبط با انرژی و سایر نگرانی‌های ژئوپلیتیکی، دیگر به خودی خود برای پیشبرد این روند کافی نیستند. دوم، اذعان به این نکته ضروری است که روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی هرگز منعکس کننده روابط اتحاد مانند بین ایالات متحده و رژیم صهیونیستی نبوده است. دوران روابط نزدیک بین دو ملت که اغلب در دهه ۱۹۹۰ از آن به عنوان "عصر طلایی" یاد می‌شد، بعید به نظر می‌رسد که دوباره احیا شود. (Tuygan, 2023)

رویکرد عمل‌گرایانه به سیاست خارجی، که سنگ بنای روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی بوده است، محدودیت‌های ذاتی خود را دارد. طبق رویکرد عمل‌گرایی کنشگر روابط خود را در حداکثر سطح حفظ می‌کنند. با این حال مسئله فلسطین از لحاظ تاریخی مانع بزرگی برای تعمیق روابط بین بوده است در نهایت، واضح است که احساسات عمومی ترکیه به نفع آرمان فلسطین به جای عادی سازی با رژیم صهیونیستی است.

با توجه به این پویایی‌های پیچیده، ترکیه نقشی فعال در منطقه برای کاهش بحران و تضمین آتش بس ایفا می‌کند. تشدید بحران می‌تواند به تعلیق روند عادی سازی بین ترکیه و رژیم صهیونیستی منجر شود. علاوه بر این، اقدامات بی رحمانه رژیم صهیونیستی در غزه می‌تواند در طرح‌های عادی سازی سیاست خارجی ترکیه بازتاب داشته باشد. (Yeşiltaş, 2023)

به نظر می‌رسد ترکیه در جنگ کنونی با سه راه عملی احتمالی روبرو است. اولین گزینه کاهش تنش با رژیم صهیونیستی است. با این وجود، این رویکرد ممکن است با مقاومت قابل توجهی از سوی مردم بسیج شده مواجه شود که به شدت با این عملیات مخالف هستند و خواستار توقف فوری آن هستند. گزینه دوم حفظ کانال‌های ارتباطی باز با حماس است، اقدامی که می‌تواند پیامدهای نامطلوبی بر روابط ترکیه با رژیم صهیونیستی و ایالات متحده در آینده داشته باشد. و ممکن است به افزایش تنش با رژیم صهیونیستی و تشدید بیشتر اختلافات جاری با ایالات متحده منجر شود. گزینه سوم شامل مشارکت در تلاش‌های

منطقه‌ای و بین‌المللی برای تضمین آتش بس است. چنین پیامدهایی می‌تواند نه تنها بر روابط بین آنکارا و تل‌آویو بلکه بر منافع و اقدامات ترکیه در جبهه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیر منفی بگذارد. بسیاری از قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، از جمله ترکیه، پیامدهای بالقوه این جنگ را تأثیر مستقیم بر الگوهای تعاملات و اتحادیهایی می‌دانند که منطقه خاورمیانه در مرحله آتی شاهد آن خواهد بود. (Saeed, 2023)

د: رویکرد اردوغان به آرمان فلسطین (با تأکید بر نقش حماس)

همبستگی با آرمان فلسطین بخشی جدایی‌ناپذیر از پلتفرم سیاسی حزب عدالت و توسعه از روزهای اولیه آن بوده است. اردوغان در طول دو دهه زمامداری خود موفق شده است تا تشکیلات ترکیه و احتمالاً جامعه آن را در راستای دیدگاه خود در مورد لزوم اولویت دادن به جغرافیای عثمانی در سیاست خارجی ترکیه به حرکت درآورد. نخبگان محافظه‌کار حزب عدالت و توسعه مانند اردوغان، به بحث «شکاف تمدنی» کشیده شده‌اند و مسئله فلسطین را هم به‌عنوان یک دستور تاریخی و هم به‌عنوان پله‌ای برای نفوذ ترکیه در خاورمیانه می‌بینند.

از ابتدای به قدرت رسیدن حزب عدالت و توسعه در ترکیه افزایش نفوذ در جهان اسلام به خصوص جهان عرب می‌باشد. موضع‌گیری و لفاظی‌های اردوغان در قبال فلسطین می‌تواند ترکیه را به این هدف برساند. هرچند اردوغان در سال ۲۰۰۵، از رژیم صهیونیستی دیدن کرد و با آریل شارون، نخست‌وزیر رژیم صهیونیستی دیدار کرد رهبران بین‌المللی از رژیم صهیونیستی در آن زمان به دلیل انتفاضه دوم که در سال ۲۰۰۰ آغاز شد، نادر بود. روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی رو به بهبود بود و نیویورک تایمز حتی از ترکیه به‌عنوان "مهم‌ترین دوست رژیم صهیونیستی در جهان اسلام" یاد کرد. اما اردوغان متوجه شد فلسطین می‌تواند او را به آرزوهایش در جهت برتری ترکیه در دنیای اسلام برساند. یکی از عواملی که روابط رژیم صهیونیستی و ترکیه را تغییر داد، پیروزی حماس در انتخابات ۲۰۰۶ فلسطین بود. رژیم صهیونیستی به سفر خالد مشعل رهبر حماس به ترکیه اعتراض کرد. در طول دوره تصدی اردوغان، ترکیه فعالانه از حماس حمایت کرده و از این سازمان به لحاظ دیپلماتیک، لجستیکی و مالی حمایت کرده است. (Outzen, 2023)

اردوغان حماس را به‌عنوان یک بازیگر قانونی فلسطینی در راستای دیدگاه‌های جنبش گسترده‌تر اخوان المسلمین می‌داند. آنکارا پس از پیروزی حماس در انتخابات غزه در سال ۲۰۰۶، رهبر حماس خالد مشعل را برای یک دیدار رسمی به مقر حزب عدالت و توسعه دعوت کرد. از آن زمان، ترکیه از مشارکت حماس در روند صلح خاورمیانه حمایت کرده است. برای اردوغان، حماس مشکل نمایندگی یا مشروعیت ندارد. در حالی که آنکارا خط ارتباطی با محمود عباس و تشکیلات خودگردان فلسطین در کرانه باختری را باز نگه داشته است، موقعیت حماس را در ارتباط دیپلماتیک خود به خودگردان خود ارتقا داده است. اردوغان بارها تأکید کرده است که حماس از قدرت مردمی برخوردار است، زیرا در

انتخابات غزه در سال ۲۰۰۶ پیروز شده بود. حماس همچنین برخی از روابط اقتصادی و سیاسی را در ترکیه توسعه داده است. هرچند که توسط نهادهای امنیتی ترکیه کنترل شده است. از طرف دیگر در سال‌های ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲، آنکارا عادی سازی با رژیم صهیونیستی را دنبال کرد و در حال حاضر به طور عملگرایانه درصدد حفظ روابط تجاری با رژیم صهیونیستی می‌باشد.

افکار عمومی ترکیه عمدتاً انتقاد از رژیم صهیونیستی، را منعکس می‌کند و ایالات متحده را به دلیل حمایت صریح از کارزار نظامی دولت نتانیاهو در غزه سرزنش می‌کند. فضای اطلاعاتی ترکیه به دلیل پوشش تقریباً مداوم رسانه‌ای از وحشتی که فلسطینی‌ها در غزه با آن روبرو هستند، پر شده است. اردوغان توانسته است افکار عمومی ترکیه را در جهت محوریت فلسطینی‌ها و جاه طلبی‌های جهانی ترکیه و مشروعیت بخشیدن به آن شکل دهد. بر اساس تحقیقات جدید متروپول، یکی از آژانس‌های نظرسنجی معتبر ترکیه، تنها ۳۰ درصد از مردم، حماس را سازمان تروریستی و ۵۵ درصد آن را مثل اردوغان سازمان آزادیبخش می‌دانند. (Aydıntaşbaş, 2023)

ه: دیپلماسی دولت اردوغان جهت مدیریت بحران غزه ۲۰۲۳

یکی از اقدامات دیپلماتیک دولت اردوغان در قبال بحران غزه، تعامل با دیگر رهبران جهان است. برای این منظور، وی دیپلماسی تلفنی فشرده‌ای را انجام داده و تاکنون با ۱۸ رئیس دولت گفتگو کرده است. وی در هر گفتگو بر اهمیت فوق‌العاده اعلام آتش‌بس بشردوستانه، ایجاد یک کریدور بشردوستانه و ضرورت اقدام رژیم صهیونیستی بر اساس قوانین و هنجارهای بین‌المللی تاکید می‌کند.

عملگرایی یکی از دال‌های شناور در گفتمان نوعثمانی‌گرایی حزب عدالت و توسعه می‌باشد. رهبران ترکیه در تدوین رویکردهای خود در قبال اروپا و خاورمیانه کمتر تحت تأثیر ایدئولوژی و بیشتر به شکل عملگرایانه اقدام می‌کنند. (نادری، ۱۴۰۲: ۱۳۲) هاکان فیدان، وزیر امور خارجه نقشی محوری در سیاست عملگرایانه خاورمیانه‌ای ترکیه دارد. هدف اصلی فیدان تسریع در توقف عملیات نظامی رژیم صهیونیستی از طریق استفاده مؤثر از دیپلماسی منطقه‌ای است. ترکیه تلاش‌های اساسی را برای مهار اقدامات تهاجمی رژیم صهیونیستی و جستجوی راه‌حلی عملگرایانه جهت برقراری آتش‌بس واقعی انجام می‌دهد. این رویکرد دیپلماتیک شامل تعامل با مصر، لبنان، عربستان سعودی، اردن، امارات متحده عربی، قطر، پاکستان و ایران است. نکته قابل توجه اینکه گفتمان فیدان در این گفتگوهای دیپلماتیک با واقع‌گرایی و وضوح آن در مورد مسئله فلسطین مشخص می‌شود. از دیدگاه فیدان امنیت همه جانبه رژیم صهیونیستی بدون پرداختن به آرمان دیرینه فلسطین محقق نمی‌شود. با توجه به این واقعیت‌ها، فیدان تاکید می‌کند که نیاز فوری منطقه، ایجاد کشور فلسطین، بازگشت به مرزهای ۱۹۶۷ و در عین حال تضمین تمامیت ارضی و تعیین قدس شرقی به عنوان پایتخت آن است. این رویکرد با موضع رسمی ترکیه در مورد مناقشه فلسطین و رژیم صهیونیستی

منطبق است و با چارچوب شناخته شده تعیین شده توسط حقوق بین الملل هماهنگ است. (Yeşiltaş, 2023)

تلاش‌های میانجی‌گری ترکیه نقشی اساسی در چشم‌انداز دیپلماتیک این کشور دارد. یکی از اهداف دولت ترکیه که با تضمین آزادی شهروندان رژیم صهیونیستی و خارجی که در حال حاضر در اسارت حماس هستند، می‌باشد. کانال‌های مذاکره ترکیه با حماس و تجربیات گذشته، این کشور را به عنوان یک میانجی در این زمینه معرفی می‌کند. بعد دیگری که فیدان برجسته می‌کند نقش ترکیه در پایان منازعه در راستای ایجاد و تضمین آتش بس و شرکت ترکیه در بازسازی غزه می‌باشد.

دیپلماسی ترکیه در قبال رویارویی‌های نظامی بین رژیم صهیونیستی و حماس به تدریج تکامل یافته است و می‌توان در موارد زیر به آن پرداخت:

۱- تلاش در جهت جلوگیری از تشدید تنش: از دیدگاه دولت ترکیه، اقدامات رژیم صهیونیستی تنش‌ها در منطقه را کاهش نمی‌دهد، بلکه کشورهای همسایه را تحریک می‌کند. ادامه تشدید تنش نظامی در نوار غزه می‌تواند شبه‌نظامیان مورد حمایت ایران را با هدف قرار دادن اماکن و منافع رژیم صهیونیستی درگیر کند و در نتیجه هزینه‌های عملیات نظامی تل‌آویو در منطقه را افزایش خواهد داد. اردوغان در ۲۸ اکتبر ۲۰۲۳ از رژیم صهیونیستی خواست فوراً عملیات خود را متوقف کند و در توییتی در "X" تاکید کرد که رژیم صهیونیستی باید به این وضعیت آشوب پایان دهد و حملات خود را متوقف کند.

۲- حمایت افکار عمومی ترکیه از دیپلماسی اردوغان: مقامات ترکیه، اقداماتی را برای جلب نظر مردم ترکیه علیه عملیات نظامی رژیم صهیونیستی در نوار غزه انجام دادند. به طور قابل توجهی، انجمن‌ها و سازمان‌های مدنی مختلف تظاهرات متعددی را در حمایت از غزه در استان‌های مختلف ترکیه برگزار کردند. علاوه بر این، "حزب عدالت و توسعه" تظاهراتی را در ۲۸ اکتبر با حضور رهبران حزب و شخصیت‌های برجسته ترتیب داد تا صریحاً با عملیات جاری مخالفت کند.

۳- توقف همکاری در بخش انرژی: گزارش‌ها نشان می‌دهد که ترکیه تصمیم گرفته است پروژه‌های انرژی برنامه ریزی شده با رژیم صهیونیستی را متوقف کند. این تصمیم زمانی آشکار شد که سفر برنامه ریزی شده آلپ ارسلان بایراکتار وزیر انرژی ترکیه به تل‌آویو لغو شد. این سفر به منظور تقویت همکاری‌های انرژی بین دو بازیگر به ویژه با توجه به تقاضای روزافزون جهانی برای منابع انرژی از منطقه پیش بینی شده بود.

۴- عدم همسویی اردوغان با سیاست خارجی اتحادیه اروپا: از دیدگاه ترکیه، مواضع اتحادیه اروپا در قبال جنگ غزه و جنگ اوکراین نشان از دوگانگی رفتار این سازمان دارد. از دیدگاه دولت ترکیه، «اتحادیه اروپا در این مقطع تاریخی در مکان اشتباهی قرار گرفته است سیاست‌های مبتنی بر ارزش‌های جهانی، قوانین بین‌المللی و اصول بشردوستانه نه

تنها در اوکراین یا منطقه دیگری از اروپا بلکه باید در تمام مناطق جهان از جمله خاورمیانه به صورت یکسان اجرا شود.» (France, 2023)

۵- نقد سیاست‌های غرب در قبال بحران غزه: دولت ترکیه نقد جدی به نظم جهانی به رهبری آمریکا دارد. نخبگان حاکم ترکیه بر این باورند که «غرب فاقد تفکر استراتژیک است. غرب در مواجهه با مسائل مختلف از جمله روابط با چین، مهاجرت و تروریسم و تغییر گرانش اقتصادی از غرب به شرق به طور فزاینده‌ای از سایر نقاط جهان بیگانه شده است.» برای آنکارا، حمایت بی چون و چرای دولت بایدن از رژیم صهیونیستی این باور را تأیید می‌کند. اکثر بازیگران سیاسی ترکیه صرف نظر از وابستگی ایدئولوژیک خود، تمایل دارند درگیری اخیر در غزه را بین غرب (به رهبری ایالات متحده) و شرق ببینند. گروه‌ها و نهادهای و اشخاص مختلف از دولت خواسته‌اند تا با کشورهای جنوب جهانی متحد شود تا ائتلاف آمریکا و رژیم صهیونیستی را متوقف کند. فیدان در نشست اضطراری سازمان همکاری اسلامی در ۱۸ اکتبر، از کشورهای مسلمان خواست تا با اعتماد به نفس روایت سلطه‌جویانه‌ای که بر آنها تحمیل شده است را به چالش بکشند. (Adar, 2023) اردوغان به طور فزاینده‌ای درگیری در خاورمیانه را با اصطلاحات تمدنی توصیف می‌کند، درگیری بین «صلیبیون و هلال» و از روایتی استفاده می‌کند که نئو عثمانی‌گرایی و همبستگی اسلامی را با هم ترکیب می‌کند. آنکارا این توانایی را دارد که انتقادات خود از رژیم صهیونیستی و ایالات متحده را در جنوب جهانی تشدید کند و فشارهای داخلی بر رهبران عرب را برای اتخاذ موضع سخت‌تر در قبال رژیم صهیونیستی افزایش دهد. (Aydıntaşbaş, 2023B) این انتقادات به ویژه در زمینه اختلافات جاری میان ترکیه و برخی از این قدرت‌ها بر سر موضوعات مختلف، از جمله حمایت آمریکا از شبه‌نظامیان کرد در شمال سوریه و فشار آمریکا بر ترکیه برای کاهش همکاری‌های نظامی با روسیه، مشهود است. (Saed, 2023)

۵: دیپلماسی اقتصادی ترکیه با رژیم صهیونیستی

رژیم صهیونیستی شریک تجاری مهم و بازار مهمی برای فولاد، اتومبیل، جواهرات و پوشاک ترکیه است. بر اساس پایگاه داده تجارت بین‌الملل سازمان ملل، صادرات ترکیه به رژیم صهیونیستی در سال ۲۰۲۲، ۷۰۳ میلیارد دلار (۶/۵ میلیارد یورو) بود (Budak, 2023). علیرغم انتقادهای مداوم اردوغان از رژیم صهیونیستی، او همچنان متهم است که همچنان با رژیم صهیونیستی تجارت می‌کند. متین جهان، روزنامه نگار ترک در تبعید مدعی شد که یک کشتی متعلق به شرکت بوراک اردوغان پسر اردوغان در حال ارسال محموله به رژیم صهیونیستی است. رژیم صهیونیستی برای نفت به منابع خارجی وابسته است و جهان ادعا می‌کند که نفتکش‌های ترکیه نفت را به رژیم صهیونیستی می‌رسانند. این امر نشان می‌دهد که نشان می‌دهد تجارت با رژیم صهیونیستی ادامه دارد. همچنین احزاب مختلف مخالف، از جمله حزب چپ‌گرای کارگران ترکیه و حزب اسلام‌گرای سعادت (سعادت) از

تجارت ترکیه با رژیم صهیونیستی انتقاد کردند. ارکان باش، رهبر این حزب مدعی شد که لباس‌های حرارتی برای ارتش رژیم صهیونیستی از بنادر ترکیه حمل می‌شود. تمل کارام الله اوغلو، رهبر سعادت گفت: "دولت نباید تجمع برگزار کند، باید اقدام کند. در حالی که آنها (آمریکایی‌ها) هواپیماها و کشتی‌های خود را می‌فرستند، آیا شما فقط درود می‌فرستید؟ این حزب همچنین تصویری با این شعار منتشر کرد: تجارت با رژیم صهیونیستی یعنی خیانت به فلسطین!" (Isbasaran, 2023) ماهیت منعطف سیاست خارجی اردوغان، بر اساس ملاحظات سیاسی داخلی، بر چالش‌های حفظ تعادل ظریف بین استفاده از لفاظی‌های طرفدار فلسطین و حفظ روابط اقتصادی با رژیم صهیونیستی تاکید می‌کند.

در حالی که لفاظی‌های اردوغان نگرانی‌هایی را نسبت به اعزام یکجانبه نیروهای ترکیه به غزه ایجاد کرده است، اما بعید است که او این کار را انجام دهد. با این حال، اگر یک نیروی مورد تأیید سازمان ملل متحد ایجاد شود، اردوغان می‌تواند نقشی برای ارتش ترکیه در حفاظت از غیرنظامیان فلسطینی ایفا کند. ترکیه سابقه کار در عملیات‌های حفظ صلح و نظامی چند ملیتی و ناتو مانند افغانستان و بوسنی و هرزگوین را دارد. (Daloglu, 2023) حفظ دیپلماسی اقتصادی با رژیم صهیونیستی یکی از نقدهای وارد شده به سیاست خارجی دولت اردوغان می‌باشد. منتقدین این امر را یکی از مولفه‌های منفعت طلبانه و سودگرایانه اردوغان نسبت به مساله فلسطین می‌دانند.

نتیجه‌گیری

واکنش ترکیه به حمله حماس به رژیم صهیونیستی و انتقام‌جویی وحشیانه رژیم صهیونیستی؛ که با حمایت صریح و بی‌قید و شرط آمریکا همراه بود و منجر به ویرانی‌های گسترده و تلفات جانی در غزه شد، محدودیت‌هایی را بر سیاست خارجی ترکیه ایجاد نمود. سیاست اردوغان در قبال منازعه حماس و رژیم صهیونیستی، از ترس پیامدهای اقتصادی و کاهش اعتبار آنکارا نزد غرب، به لفاظی محدود شده است. سیاست پراگماتیستی اردوغان به مدت دوده برای نفوذ در جهان اسلام و گسترش نقش ترکیه در خاورمیانه هم باعث بی‌اعتمادی همسایگان و کشورهای اسلامی و هم بی‌اعتمادی غرب به ترکیه شده است. این امر باعث شکنندگی روابط ترکیه با رژیم صهیونیستی، حماس و ایالات متحده و کشورهای اسلامی شده است.

روابط تجاری ترکیه با رژیم صهیونیستی علیرغم فراز و نشیب‌های روابط دوجانبه، همواره قوی باقی مانده است. لفاظی‌های اردوغان لزوماً با اقدامات رسمی او که درها را به روی رژیم صهیونیستی باز می‌کند، مطابقت ندارد. در حالی که اردوغان سفیر ترکیه در رژیم صهیونیستی را برای رایزنی فراخواند و به طور موقت برنامه‌های همکاری و اکتشاف انرژی مشترک با رژیم صهیونیستی در شرق دریای مدیترانه را متوقف کرده است. اما اردوغان قطع

کامل ارتباط ممکن نمی‌داند. با توجه به مشکلات اقتصادی ترکیه، لغو یکجانبه روابط با رژیم صهیونیستی برای اردوغان دشوار خواهد بود.

هدف نهایی اردوغان، حضور و تاثیرگذاری در حل و فصل بعد از جنگ و بازیگری کلیدی در میانجیگری و روند بازسازی غزه است. او ترکیه را در موقعیت منحصر به فردی برای ایفای چنین نقشی می‌بیند. اردوغان به تجربه دریافته است که اعتراض به حمایت از فلسطینی‌ها به دلیل نبود روابط کاری مثبت با قاهره و بیت‌المقدس هیچ کششی ندارد و در نتیجه رویکرد کشورش را با دقت تعدیل می‌کند. رئیس‌جمهور ترکیه خواستار بازگشت به مذاکرات دو کشوری به عنوان راه صلح برای رژیم صهیونیستی و فلسطینی‌ها شده است. اینکه آنکارا بتواند اعتبار کافی نزد رژیم صهیونیستی‌ها و فلسطینی‌ها برای ایفای چنین نقشی را حفظ کند، بستگی به این دارد که آیا اظهارات ۲۵ اکتبر لفاظی برای مصرف داخلی بود یا تصمیمی برای توقف فاصله گرفتن از حماس.

نکته پایانی مربوط به تأثیر اقدامات رژیم صهیونیستی در غزه بر روند عادی سازی بین ترکیه و رژیم صهیونیستی است که قبل از شروع جنگ شتاب بیشتری گرفته بود. اردوغان موضع متعادلی در این مورد دارد و هدف اصلی ترکیه حل و فصل بحران است. با این حال، با عمیق‌تر شدن بحران و تشدید اقدامات تهاجمی رژیم صهیونیستی، چشم‌انداز عادی سازی می‌تواند یک بار دیگر به حالت تعلیق درآید. بنابراین، روند عادی سازی بین ترکیه و رژیم صهیونیستی در حال حاضر در معرض آزمون سختی قرار گرفته است و این امر به شرایط در حال تحول منطقه پس از ۷ اکتبر ۲۰۲۳ بستگی دارد.

منابع

- اخوان کاظمی، مسعود (۱۴۰۱). «تحلیل مبانی پایدار روابط راهبردی ترکیه و رژیم اشغالگر قدس در منطقه جنوب غرب آسیا (۲۰۲۲-۲۰۰۲)». فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۱۱(۳)، ۲۵-۵۱. <https://doi.org/10.30479/psiw.2023.17245.3111.51>
- بزرگمهری، مجید (۱۳۹۹). «روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی در دو دهه اخیر (۲۰۰۰-۲۰۱۹)». همگرایی یا واگرایی»، فصلنامه روابط بین الملل، ۱۳(۴)، ۴۰-۹. <https://doi.org/DOR:20.1001.1.24234974.1399.13.4.1.7>
- ۳۳- حمیدی، سمیه؛ قاسمی، زینب، (۱۳۹۴). «راهبرد امنیتی منطقه‌ای قدرت‌های منطقه‌ای ایران، ترکیه و اسرائیل در قبال بحران سوریه (۲۰۱۴-۲۰۱۱)». فصلنامه بیداری اسلامی، ۴(۷)، ۶۱-۷۸. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23225645.1394.4.7.3.3>
- قیمی، فاطمه (۱۳۹۹). «بررسی پیامدهای اقتصادی-فرهنگی روابط ترکیه و رژیم صهیونیستی بر منطقه خاورمیانه از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۷». فصلنامه علوم سیاسی، ۱۶(۵۱)، ۱۲۹-۱۵۳. https://psq.karaj.iau.ir/article_672924.html

محمدی، سید محمد؛ جمال پور، میکائیل (۱۳۹۹). «چشم انداز اسلام سیاسی در ترکیه و تأثیر آن بر تحولات منطقه»، فصلنامه بیداری اسلامی، ۹(۱۸)، ۶۴-۴۱. بازیابی شده از: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23225645>، ۱۳۹۹/۹/۲/۲/۷.

نادری، مهدی؛ پیرانی، شهره؛ ساداتی، سیده مهرانه (۱۴۰۲). «نوعثمانی گری به مثابه جریان معارض مقاومت اسلامی: مطالعه موردی داعش»، فصلنامه بیداری اسلامی، ۱۲(۲)، ۱۱۷-۱۵۲. بازیابی شده از: <https://dorl.net/dor/20.1001.1.23225645.1402.12.2.6.2>

Adar, Sinem (2023). «Turkey's Response to the War in Gaza», [online] Available: <https://warontherocks.com/2023/11/turkeys-response-to-the-war-in-gaza/>. Last accessed 14 January 2024.

Aydıntaşbaş, Asli (2023A). « Understanding Turkey's response to the Israel-Gaza crisis», [online] Available: <https://www.brookings.edu/articles/understanding-turkeys-response-to-the-israel-gaza-crisis/>. Last accessed 14 January 2024.

Aydıntaşbaş, Asli (2023B). «The sultan's ghost: Erdoğan and the Israeli-Palestinian conflict», [Online] Available: <https://www.brookings.edu/articles/the-sultans-ghost-erdogan-and-the-israeli-palestinian-conflict/>. Last accessed 10th January 2024

Almuedo, Ana (2011). «New Turkish Foreign Policy towards the Middle East: Neither so New, Nor so Turkish», [Online] Available: <https://www.euromesco.net/publication/new-turkish-foreign-policy-towards-the-middle-east-neither-so-new-nor-so-turkish/>.last accssed 9th February 2024.

Budak, Celal (2023) ». Turkey has a long history with Gaza«, [Online] Available: <https://www.theneweuropean.co.uk/turkey-has-a-long-history-with-gaza/>.last accessed 23th December 2023

Bozorgmehri, Majid (2020). «Turkish Foreign Policy and Palestinian Issue: an Iranian Perspective (2002-2020) », Iranian Review of Foreign Affairs, 11(31), 169-196. https://irfajournal.csr.ir/article_130800.html

Cafiero, Giorgio (2023). «Will Turkey-Israel ties reach breaking point amid Gaza war? » [Online] Available: <https://www.newarab.com/analysis/will-turkey-israel-ties-reach-breaking-point-amid-gaza-war>.Last accessed 8 th February 2024.

Danforth, Nicholas (2008). «Ideology and pragmatism in Turkish foreign policy: from atatürk to the AKP«, Turkish Policy Quarterly, Volume7, Number3, pp.83-95.). [Online] Available: <http://turkishpolicy.com/files/articlepdf/ideology-and-pragmatism-in->

turkish-foreign-policy-from-aturk-to-the-akp-fall-2008-en.pdf. Last accessed 28th January 2024.

Episkopos Mark (2023). »Is Erdogan's stance on Hamas pragmatic or foolish? « [Online] Available: <https://responsiblestatecraft.org/erdogan-hamas/>. Last accessed 28 th January 2024.

Daloglu, Tulin (2023). »Erdoğan's rhetoric on the conflict in Gaza puts much more than the Israel-Turkey relationship at risk«, [Online] Available: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/erdogans-rhetoric-on-the-conflict-in-gaza-puts-much-more-than-the-israel-turkey-relationship-at-risk/>. Last accessed 8th February 2024.

Ehimiyen Prince, Harrison (2020). »America's Pragmatic Orientation in Foreign Policy and Some Models of International Relations«, FUWukari Journal of Politics & Dev. (FUWJPD).4(1).29-39. [Online] Available: <https://www.fuwjpd.com.ng/single-article/americas-pragmatic-orientation-in-foreign-policy-and-some-models-of-international-relations>. Last accessed 15th December 2023.

France 24(2023). »Turkey's Gaza fury deepens splits with EU«. [Online] Available: <https://www.france24.com/en/live-news/20231109-turkey-s-gaza-fury-deepens-splits-with-eu>. Last accessed 7th February 2024.

Franke, Ulrich_ Hellmann, Gunther (2017). »American Pragmatism in Foreign Policy Analysis«, [Online] Available: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-356;jsessionid=21827A275060C1903BF44E366BB67F66>. Last accessed 20th January 2024.

Karam, Saeed (2023). »Turkish Diplomacy and the Gaza Conflict«, [online] Available: <https://arabwall.com/en/turkish-diplomacy-and-the-gaza-conflict/>. Last accessed 2th February 2024.

21 –Isbasaran, Volkan (2023). »Erdoğan's foreign policy Israel-Hamas balancing act«, [online] Available: <https://euobserver.com/opinion/157802>. Last accessed 8 th January 2024.

Gontijo, Lorenzo C.B., Barbosa, Roberson, S. (2020). »Erdogan's pragmatism and the ascension of AKP in Turkey: Islam and neoOttomanism«, Digest of Middle East Studies, 29 , (۱) 1–16 . <https://doi.org/10.1111/dome.12205>.

Marcou, Jean (2023), «War in Gaza: Erdoğan's shift from Cautiousness to Offensive». [Online] Available: <https://cfri-irak.com/en/article/a-modifier-2023-11-06>. Last accessed 25th January 2024.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, (2023). « Türkiye's Political Relations with the State of Palestine». [Online] Available: https://www.mfa.gov.tr/turkiye_s-political-relations-with-the-palestinian-national-authority.en.mfa. Last accessed 10th January 2024.

Morgenthau, Hans. (1973). "Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace", (5th Ed.). New York: Alfred A Knopf.

Ozertem, Hasan Selim (2023). « Israel-Hamas Conflict: Shifting Discourses in Turkish Foreign Policy and Its Geopolitical Implications. « [Online] Available: <https://valdaiclub.com/a/highlights/israel-hamas-conflict-shifting-discourses-Turkey/>. Last accessed 4th February 2024.

Outzen, Rich (2023). «Erdogan leans on Israel, pushes for post-war role in Gaza». [Online] Available: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/erdogan-gaza-hamas-turkey-israel/>. Last accessed 24th January 2024.

Tuygan, Ali (2023). «Ankara's Roller-coaster Foreign Policy». [Online] Available: <https://edam.org.tr/en/blog/ankara-s-roller-coaster-foreign-policy>. Last accessed 18th January 2024.

Ralston, Shane J (2011). « Pragmatism in International Relations Theory and Research. « [Online] Available: http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1692-88572011000100004. Last accessed 22th January 2024.

Salsabila, Hawa (2022). «Turkey's Efforts to Normalize Diplomatic Relations with Israel after Withdrawal of Ambassadors both of the Two Countries in 2018», Global Political Studies, 6(2).151-168. DOI: <https://doi.org/10.34010/gpsjournal.v6i2.7404>

Yeşiltaş, Murat (2023). «Can Türkiye's diplomatic efforts bring Israel to a halt? «. [Online] Available: <https://www.setav.org/en/can-turkiyes-diplomatic-efforts-bring-israel-to-a-halt/>. Last accessed 5th February 2024